

Szczecin, 17 sierpnia 2023 r.

Dr hab. Ireneusz Jaźwiński, prof. US

Uniwersytet Szczeciński

Recenzja

**rozprawy doktorskiej mgr Kamila Dyrtkowskiego
pt. „Sytuacja ekonomiczno-społeczna pracowników tymczasowych
na rynku pracy w województwie wielkopolskim”
przygotowanej pod kierunkiem
promotora dr hab. inż. Piotra Kułyka, prof. UZ
oraz promotora pomocniczego dr inż. Marioli Michałowskiej
(Uniwersytet Zielonogórski, Zielona Góra 2023)**

Uwagi wstępne i ogólna charakterystyka rozprawy

Podstawą opracowania niniejszej recenzji jest pismo Przewodniczącego Rady Dyscypliny Naukowej Ekonomia i Finanse Uniwersytetu Zielonogórskiego Pana prof. dr hab. Andrzeja Czyżewskiego, informujące o powierzeniu obowiązków recenzenta rozprawy doktorskiej wykonanej w dziedzinie nauk społecznych, w dyscyplinie ekonomia i finanse. Przy opracowywaniu recenzji uwzględniono odpowiednie zapisy ustawowe.

Przekazana do recenzji dysertacja doktorska obejmuje 259 stron. Składa się ze wstępu, sześciu rozdziałów, zakończenia, bibliografii, wykazu tabel, wykazu rysunków, wykazu wykresów, załącznika (zawierającego kwestionariusz zastosowanej ankiety) oraz streszczeń w językach polskim i angielskim. Spisy form graficznych uwzględniają 56 tabel, 35 wykresów i 9 rysunków. W bibliografii końcowej wykazano 233 pozycje.

Wybór problematyki badawczej

Przedmiotem niniejszej recenzji jest obszerna rozprawa doktorska dotycząca sytuacji ekonomiczno-społecznej pracowników tymczasowych na rynku pracy w

województwie wielkopolskim. Autor za przedmiot badań uznał pracę tymczasową w regionie wielkopolskim oraz sytuację ekonomiczno-społeczną pracowników wykonujących tę formę pracy. Wybór problemu badawczego należy uznać za trafny w aspektach praktycznym i teoretycznym, zwłaszcza z punktu widzenia dyscypliny ekonomia i finanse, między innymi z perspektywy ekonomii pracy, ekonomii regionalnej, mezo- i mikroekonomii, a także niektórych dziedzin polityki społeczno-ekonomicznej ze szczególnym uwzględnieniem regionalnej polityki rynku pracy. Podjęta problematyka badawcza jest również istotna w kontekście teorii i praktyki wykorzystania kapitału ludzkiego na rynkach pracy, zwłaszcza wykorzystania tego kapitału na regionalnych rynkach pracy na przykładzie województwa wielkopolskiego.

Zaprezentowane ujęcie problemu badawczego cechuje się oryginalnością. Opiniowana rozprawa doktorska zawiera nowe ujęcie problemu badawczego z przedstawieniem wyników badań własnych. W ramach dysertacji rozpatrywano ważne, aktualne i interesujące zagadnienia. Pracę tymczasową można uznać za istotną formę zatrudnienia w warunkach polskich. Na współczesnym rynku pracy nastąpił wzrost liczby pracowników tymczasowych. Praca tymczasowa jest zaliczana do sposobów zwiększania zatrudnienia, bywa uznawana za rozwiązanie odpowiadające potrzebie mobilności zatrudnienia, racjonalnie realizowana może służyć zwiększaniu sprawności kształtowania i wykorzystania kapitału ludzkiego w różnych skalach. Interesująca jest kwestia dotycząca wpływu pracy tymczasowej na procesy rozwoju karier zawodowych osób świadczących ten rodzaj pracy w kontekście ich aspiracji i oczekiwań względem przyszłości zawodowej. Wskazuje się, że na rynku pracy pracownicy tymczasowi mogą być gorzej traktowani w porównaniu do pracowników stałych.

Cele, hipotezy, założenia badawcze

Układ celów i hipotez badawczych można ocenić jako spójny. W sposób rozwinięty i wieloaspektowy sformułowano cel pracy, który dotyczy ekonomiczno-społecznych uwarunkowań pracy tymczasowej na rynku w województwie wielkopolskim, agencji zatrudniających pracowników tymczasowych, opinii pracowników tymczasowych na temat pracy. Cel ten był realizowany w recenzowanej rozprawie doktorskiej.

Sformułowano również dwie główne oraz trzy pomocnicze hipotezy badawcze. W ramach opiniowanej dysertacji były weryfikowane następujące główne hipotezy badawcze:

- kariera zawodowa pracownika związana z wejściem na rynek pracy tymczasowej

nie jest przez niego karierą preferowaną,

- pracownicy tymczasowi odczuwają gorszy poziom traktowania w pracy względem pracowników zatrudnionych na stałe.

Rozpatrując wielowymiarowy problem badawczy Autor musiał przyjąć określone założenia badawcze, a następnie dążyć do ich realizacji. Jednym z takich założeń było akcentowanie wybranych aspektów rozpatrywanej problematyki. Założono, że pracownicy tymczasowi mogą być gorzej traktowani w porównaniu do pracowników stałych oraz są wystawieni na szereg przeszkód utrudniających rozwój zawodowy, co może wpływać na ich przyszłość zawodowy. Odnosząc się do zakresu czasowego pracy należy zauważyć, że badanie ankietowe przeprowadzono w latach 2017-2020.

Układ i treść rozprawy

Recenzowana rozprawa doktorska w części merytorycznej składa się ze wstępu, sześciu powiązanych ze sobą rozdziałów oraz zakończenia. Wszystkie rozdziały zostały podzielone na podrozdziały, w ramach niektórych podrozdziałów wydzielono również punkty, a w obrębie jednego punktu rozdziału drugiego dysertacji wyodrębniono nawet podpunkty. Układ dysertacji jest logiczny. Kolejność prezentowanych rozdziałów można uznać za poprawną. Kolejne rozdziały obejmują wybrane aspekty rozpatrywanej tematyki.

Ważną częścią opiniowanej rozprawy doktorskiej jest kilkustonnicowy „Wstęp”, w którym wskazano podstawowe przesłanki wyboru tematu i założenia badawcze, określono cel pracy i hipotezy badawcze, wymieniono fazy zrealizowanego badania, zawarto odniesienia do zastosowanych metod i technik badawczych, a także scharakteryzowano strukturę dysertacji i jej poszczególnych rozdziałów.

Rozdział pierwszy pt. „Ekonomiczno-społeczne aspekty rynku pracy” zawiera interesujące rozważania o charakterze głównie teoretycznym. W tej części rozprawy zaprezentowano: pojęcie pracy ludzkiej; uwarunkowania wykonywania pracy z odniesieniem do uwarunkowań ekonomicznych, społeczno-kulturowych, organizacyjno-prawnych, demograficznych; rynek pracy w wymiarze ekonomiczno-społecznym, w tym pojęcie i funkcje rynku pracy, podaż i popyt na tym rynku, segmentację rynku pracy; bezrobocie na rynku pracy z uwzględnieniem przyczyn i skutków bezrobocia oraz wybranych sposobów ograniczania bezrobocia; patologie na rynku pracy, również związane z polityką kadrową organizacji; instytucje regulujące rynek pracy, a także rynek pracy w ujęciu teorii ekonomii z akcentowaniem ekonomii instytucjonalnej. Ważne jest, że jednocześnie

rozpatrywano negatywne konsekwencje bezrobocia oraz pozytywne następstwa niskiego bezrobocia. Rozdział zawiera ujęcia graficzne, będące opracowaniami własnymi Aurora. Wydaje się, że interesujący podrozdział ostatni rozdziału pierwszego pt. „Rynek pracy w ujęciu teorii ekonomii” mógł być również ujęty wcześniej w ramach tego rozdziału (jako nieostatni podrozdział).

W rozdziale drugim pt. „Formy zatrudniania pracowników na rynku pracy” zaprezentowano zagadnienia teoretyczno-praktyczne. Skoncentrowano się na rozważaniu wybranych form zatrudniania pracowników na rynku pracy. Bazując na literaturze przedmiotu scharakteryzowano typowe formy zatrudniania pracowników. W ramach tego wątku zwrócono uwagę na umowę o pracę oraz kilka niepracowniczych form zatrudnienia: spółdzielczą umowę o pracę, umowę zlecenia, umowę o dzieło, umowę agencyjną, umowę o pracę nakładczą, umowę o zarządzanie. Przedstawiono nietypowe formy zatrudnienia, w tym niektóre teoretyczne i prawne aspekty tych form zatrudnienia. Wskazano na podstawowe przyczyny ekonomiczne powstawania i rozwoju nietypowych form zatrudnienia, uwzględniając wymiar czasu pracy, miejsce wykonywania pracy oraz szczególne konfiguracje podmiotowe, wskazując między innymi na rosnącą różnorodność tych form zatrudnienia. W podrozdziale trzecim rozdziału drugiego przybliżono konsekwencje nietypowych form zatrudnienia z odniesieniem do elastyczności pracy względem wybranych grup (sektorów): przedsiębiorców, gospodarki i rynku pracy. Ten ostatni podrozdział rozdziału drugiego może być uznany za krótkie ujęcie.

Rozdział trzeci pt. „Metodyka badań własnych” jest najbardziej syntetycznym rozdziałem całej rozprawy, zawierającym jednak ważne i interesujące treści. W tej części dysertacji zaprezentowano: przedmiot i cel badań, podstawowe przesłanki wyboru tematu i założenia badawcze, sześć pytań badawczych oraz dwie główne i trzy pomocnicze hipotezy badawcze z uwzględnieniem uzasadnienia postawienia tych hipotez, poszczególne etapy zrealizowanego procesu badawczego, zastosowane metody i techniki badań z odniesieniem do określenia liczebności próby badawczej, organizację i przebieg badań oraz niektóre sposoby i trudności związane z ich przeprowadzeniem. Najważniejsze z wymienionych kwestii podano również w początkowej części rozprawy – we „Wstępie”. Podrozdział ostatni rozdziału trzeciego powinien być bardziej rozwiniętą częścią pracy (lub zostać połączony w jeden podrozdział z podrozdziałem poprzedzającym).

W rozdziale czwartym pt. „Charakterystyka pracy tymczasowej w kontekście badań empirycznych” zaprezentowano zagadnienia praktyczno-teoretyczne, przybliżając następujące kwestie: wybrane zmiany zachodzące na rynku pracy, praca tradycyjna a praca tymczasowa, praca tymczasowa a pośrednictwo pracy w ujęciu pracodawcy i pracownika, cechy pracy tymczasowej z odniesieniem do wybranych

zalet i wad tej pracy wobec oddzielnie rozpatrywanych pracodawców i pracowników, charakterystyka ilościowa agencji zatrudnienia w Polsce, rozwój agencji pracy tymczasowej w Polsce i województwie wielkopolskim. Zaprezentowano wybrane wyznaczniki, tendencje i uwarunkowania funkcjonowania i rozwoju rynku pracy tymczasowej z uwzględnieniem sytuacji w Polsce. Wskazano między innymi na zwiększenie się liczby podmiotów wpisanych do rejestru agencji zatrudnienia w Polsce w latach 2005-2020, strukturę świadczonych usług przez te agencje w 2020 roku w podziale na województwa, a także wzrost znaczenia regionu wielkopolskiego na tle całości rynku pracy tymczasowej w Polsce. Przyjęty zapis tytułu tego rozdziału może być interpretowany w sposób sugerujący, że w tej części pracy przedstawiono głównie lub tylko wyniki własnych badań empirycznych.

Rozdział piąty pt. „Instytucje pracy tymczasowej w województwie wielkopolskim w świetle badań” zawiera rozważania o charakterze głównie praktycznym, które można uznać za ważne z punktu widzenia tytułu całej rozprawy. W tej części dysertacji zaprezentowano: rynek pracy w województwie wielkopolskim w latach 2010-2020, w tym sytuację gospodarczą i inwestycje oraz atrakcyjność inwestycyjną na tle kraju, społeczno-demograficzną charakterystykę ludności, podaż i popyt na siłę roboczą z odniesieniem do struktury sektorowej zatrudnienia w rozpatrywanym regionie; agencje pracy tymczasowej i agencje zatrudnienia jako pośredników popytu i podaży na rynku pracy z uwzględnieniem działalności po obu stronach rynku oraz stosunkowo szeroko ujętej działalności promocyjnej i reklamowej; współpracę agencji pracy tymczasowej i agencji zatrudnienia z urzędami pracy z podaniem wybranych przykładów. Zwraca uwagę zaproponowanie własnego ujęcia charakteryzującego trzy typy pracowników rekrutowanych przez agencje pracy tymczasowej: pracowników niewykwalifikowanych, pracowników wykwalifikowanych, specjalistów.

W rozdziale szóstym pt. „Pracownicy tymczasowi na rynku pracy w województwie wielkopolskim w latach 2005-2020. Analiza wyników badań własnych” ujmuje interesujące wyniki własnych badań ankietowych. Rozdział ten zawiera prezentację następujących zagadnień: społeczno-demograficzna charakterystyka badanej zbiorowości z uwzględnieniem wieku, wykształcenia, płci, miejsca zamieszkania, zatrudnienia w poszczególnych sekcjach; związki pracowników z agencją pracy tymczasowej z odniesieniem do czasu współpracy, liczby podmiotów wykonywania pracy, występujących podstawowych problemów; sytuacja społeczno-zawodowa pracowników tymczasowych przed podjęciem pracy; przygotowanie pracowników do pracy i oceny z tym związane; motywy zatrudnienia w opinii pracowników tymczasowych; wynagrodzenie pracowników tymczasowych; dostęp do szkoleń oraz inne społeczne warunki pracy; atmosfera w zespole

pracowniczym; zadowolenie pracowników tymczasowych z pracy; zalety i wady pracy tymczasowej w opinii badanych; znaczenie i perspektywy pracy tymczasowej na rynku pracy w Polsce i Europie; model pracownika tymczasowego na rynku pracy w Polsce i Europie. Za wartościowe można uznać między innymi ujęcie prezentujące model rynku pracy pracownika tymczasowego z uwzględnieniem czynników ekonomicznych, społecznych i organizacyjnych.

Ważną częścią recenzowanej rozprawy doktorskiej jest również kilkustonicowe „Zakończenie”, w którym zaprezentowano własne wnioski końcowe odnoszące się do treści całej dysertacji, ustosunkowano się do wszystkich pytań i hipotez badawczych, wskazano ogólnie na możliwości wykorzystania uzyskanych wyników w praktyce przez agencje pracy tymczasowej funkcjonujące w województwie wielkopolskim oraz podmioty korzystające z ich usług, a także zarysowano rozważane kierunki dalszych badań związanych z pracą tymczasową.

Zawartość merytoryczna rozprawy

Przekazaną do recenzji rozprawę doktorską można ogólnie w wielu aspektach ocenić pozytywnie w wymiarze merytorycznym. Opiniowana dysertacja stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, prezentuje wyniki badań własnych. Cechuje się walorami poznawczymi, zawiera wiele interesujących rozważań. Autora charakteryzuje wiedza z zakresu rozpatrywanych zagadnień. Tytuł rozprawy wykazuje związki z jej treścią. Praca świadczy o przeprowadzeniu studiów literatury przedmiotu, zwłaszcza literatury polskojęzycznej. Do walorów recenzowanej dysertacji można przede wszystkim zaliczyć: rozwiązanie problemu naukowego w sposób oryginalny, zaprezentowanie interesujących wyników badań własnych, rozpoznanie sytuacji ekonomiczno-społecznej pracowników tymczasowych na rynku pracy w województwie wielkopolskim, analiza wybranych tendencji i uwarunkowań rynku pracy z odniesieniem do regionu wielkopolskiego, sformułowanie własnych wniosków, w tym wniosków użytecznych dla kształtowania niektórych segmentów polityki rynku pracy, zwłaszcza dla regionalnej polityki rynku pracy województwa wielkopolskiego.

Przeprowadzone w ramach opiniowanej rozprawy doktorskiej rozważania i analizy służyły również poszukiwaniu odpowiedzi na postawionych sześć pytań badawczych dotyczących: motywów wyboru pracy tymczasowej jako sposobu na aktywność zawodową, sposobu traktowania pracownika przez pracodawcę, dostępu do programów rozwojowych i szkoleń, preferencji rozwoju kariery, zgodności wykształcenia ze świadczoną pracą tymczasową, sposobu postrzegania tej formy pracy przez osoby młode. Pytania te korespondują z postawionymi hipotezami

badawczymi. Zrealizowane badania pozwoliły na zidentyfikowanie następujących najważniejszych motywów podjęcia pracy tymczasowej: dodatkowe źródło dochodu, brak możliwości podjęcia stałego zatrudnienia, propozycja stałego zatrudnienia, zdobycie doświadczenia zawodowego. Motywy te są zróżnicowane w poszczególnych grupach wiekowych oraz grupach wydzielonych według poziomu wykształcenia.

W recenzowanej rozprawie doktorskiej wykorzystano różne metody badawcze, które są stosowane w naukach ekonomicznych. W ramach dysertacji wskazano na najważniejsze zastosowane metody i techniki badawcze, w tym na analizę literatury przedmiotu, analizę materiałów wtórnych, sondaż diagnostyczny, obserwację. Przeanalizowano materiały wtórne w postaci raportów i statystyk. Warto podkreślić, że przeprowadzono własne badania ankietowe. W ramach zrealizowanych badań posłużono się kwestionariuszem ankiety, w którym zawarto między innymi pytania wielokrotnego wyboru. W przeprowadzonych analizach wykorzystano dane zebrane z 187 ankiet. Zaprezentowano interesujące wyniki związane ze zrealizowanymi studiami literatury przedmiotu. W bibliografii końcowej wykazano łącznie 233 pozycje, oddzielnie ujęto wykaz aktów prawnych oraz wykaz źródeł internetowych. Zwracają uwagę merytorycznie dobrane publikacje zwarte, ustawy związane z rozważaną tematyką, a także prace anglojęzyczne.

Do rozpatrywanych istotnych problemów badawczych należy kwestia zalet i wad pracy tymczasowej, szczególnie występujących po stronach pracodawcy, pracownika i agencji. Wydaje się jednak, że w całej rozprawie doktorskiej warto było szerzej zaakcentować zagrożenia związane z nadmiernym rozwojem niektórych typów pracy tymczasowej na rynku pracy z uwzględnieniem ważnych perspektyw: ogólnospołecznej oraz gospodarki narodowej i gospodarki regionalnej. W dysertacji należało w jednym miejscu, np. we „Wstępie”, odpowiednio dookreślić i uzasadnić ramy czasowe wszystkich zrealizowanych badań, których wyniki przedstawiono w całej pracy doktorskiej. W niektórych miejscach rozprawy mogły zostać zaprezentowane bardziej aktualne dostępne dane. Przykładowo na s. 86 zawarto informację odnoszącą się do stopy bezrobocia osób w wieku 15-24 lata na koniec 2017 roku, na s. 94 podano stawki godzinowe pracy w 2018 roku, a na s. 100-101 ujęto dane związane z udziałem zatrudnienia w niepełnym wymiarze czasu w stosunku do ogółu zatrudnienia dotyczące 2006 roku.

W podrozdziale ostatnim rozdziału pierwszego opiniowanej rozprawy przywołano teorię dualnego rynku pracy, którą można rozpatrywać w kontekście teorii ekonomicznych. Zdaniem recenzenta, z uwagi na zmieniające się uwarunkowania prawno-regulacyjne, w rozdziale drugim należało szerzej wykorzystać najbardziej aktualne pozycje literatury przedmiotu, a także akty prawne.

W rozdziale trzecim warto było rozważyć dookreślenie zakresu terytorialnego przeprowadzonych badań ankietowych, np. z uwzględnieniem układu podregionów i powiatów analizowanego regionu. Można było również odnieść się w większym stopniu do zagadnień związanych z uzasadnieniem wyboru zastosowanej metody doboru próby badawczej. W sytuacji kontynuowania prowadzenia prac badawczo-naukowych dotyczących dyscypliny ekonomia i finanse, w tym w zakresie problematyki rynku pracy, Autor mógłby w szerszym zakresie wykorzystywać odpowiednie metody ilościowe.

Strona formalna rozprawy

W ramach recenzowanej rozprawy doktorskiej jest widoczne dążenie do starannego opracowania pod względem formalnym. Język dysertacji można uznać za komunikatywny. W opiniowanej pracy zastosowano styl cytowania oparty na systemie harwardzkim. Można doszukać się nieścisłości o charakterze redakcyjno-językowym, np. na s. 133 niepotrzebnie wytluszczone w tekście pierwsze zdanie. W rozprawie w ramach poszczególnych rozdziałów zastosowano ciągłą numerację tabel, rysunków i wykresów. Szczególna sytuacja występuje w rozdziale czwartym dysertacji, w którym po wykresie 4.2. uwzględniono wykres 4.4. (praca nie zawiera wykresu 4.3).

Wniosek końcowy

W mojej opinii rozprawa doktorska pt. „Sytuacja ekonomiczno-społeczna pracowników tymczasowych na rynku pracy w województwie wielkopolskim” stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego. W ramach tej pracy Pan mgr Kamil Dyrtekowski wykazał się ogólną wiedzą teoretyczną z zakresu dyscypliny ekonomia i finanse oraz umiejętnością samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. Dysertacja zawiera wiele interesujących ujęć, pomimo występowania pewnych mankamentów wskazanych w niniejszej recenzji. Uważam, że rozprawa doktorska pt. „Sytuacja ekonomiczno-społeczna pracowników tymczasowych na rynku pracy w województwie wielkopolskim” odpowiada ustawowym warunkom stawianym pracom doktorskim oraz umożliwia dopuszczenie Pana mgr Kamila Dyrtekowskiego do publicznej obrony.

JAŻWIŃSKI